

ניסן התשע"ה

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

הפטרת שבת הגדול – מה מקורה

לפרשת צו (על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)

7. האור זרוע (חלק ב, הלכות קריאת מועדים והפטרות, סימן שצג):

כתוב בתשובות: למה לא ביטלו 'עלותיכם' ולא הנהיגו ב'וערבה'? שמא משום דסיוס ד'וערבה' יום דין הגדול והנורא, לכך לא הנהיגו להפטיר 'וערבה'. ואני מנחם רוח אחרת עמי מחמת 'וערבה', ולקיים מנהג אבותינו שהיא תורה ושימשו גדולי הדור, ורואה אני את דבריהם. ואומר אני כשחל י"ד בניסן להיות בשבת, שאי אפשר להפטיר 'אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי' (ירמיהו ז', לא) ביום שחיתת הפסח, משום דכתיב 'במועדו'. ואי אפשר להפטיר ביום שחיתת הפסח 'גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה' (ירמיהו ז', כט) בשבת שהוא ערב הפסח, ולהפיל לבן של ישראל עולי רגלים.

ומצאתי סייג לדברי כשבא לידי ספר של ה"ר משה בר משלם זצ"ל ההובא מארץ בבל, והיה בהנביאים סימני הפטרות לפרשיות התורה לכל השנה. וראיתי סימן 'צו את אהרן' גבי 'עלותיכם' ועוד סימן 'צו את אהרן' גבי 'וערבה לה'.

ולכך כיוונתי האמת לומר שפעמים מפטירין ל'צו את אהרן' ב'עלותיכם' ופעמים ב'וערבה'. ותנאי בדבר זה: אם שנה פשוטה היא וחל 'צו את אהרן' בשבת הגדול שלפני הפסח, יפטירו ב'וערבה', וכל שכן כשחל ערב הפסח בשבת. ואם שנה מעוברת היא, וחל 'צו את אהרן' באחד משבתות של אדר השני ושבת הגדול יהיה באחרי מות, אז יפטירו ב'עלותיכם' ל'צו את אהרן' אם לא תהיה אחת מארבע פרשיות באותה שבת.

ולפי שאין רגילות נוהג כן בכל שנה ושנה, מפני שנת העיבור, לפיכך נשמט מפני הסדרים ונהגו תמיד להפטיר ב'עלותיכם' לפי שהוא תדיר. עוד כתוב התשובות: בשנת העיבור היה שבת הגדול ב'זאת תהיה [תורת המצורע] והפטירו רבותינו ב'ארבעה אנשים' (מל"ב ז', ג).

1. ספר הפרדס:

שבת שלפני הפסח נהגו העם לקרותו 'שבת הגדול' ואינם יודעים על מה קורים אותו שבת הגדול יותר משאר שבתות השנה.

2. הפטרה שבת הגדול, מלאכי ג', ד-כד:

"וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם"

"הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא".

3. ישעיהו כ"ד, יא:

"ערבה כל שמחה".

4. שמו"א כ', יח:

"ויאמר לו יהונתן מחר חדש..."

5. פרופ' יוסי עופר על השיטה התלת-שנתית:

הפסוק הראשון של הפטרה כולל מעין 'גזרה שווה' לפסוק הראשון (או השני) של הסדר בתורה. הכוונה היא לשתיים-שלוש מילים משותפות ולעתים גם לתוכן משותף.

6. פרופ' יוסי עופר על הפטרת שבת הגדול:

שורשיה של הפטרה זו, בארץ ישראל במנהג הקריאה התלת-שנתי... ההפטרה 'וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם' היא הפטרתו של הסדר שתחילתו (ויקרא ו', יב-יג) 'זה קרבן אהרן ובניו... עשירית האיפה סלת מנחה תמיד'... התיעוד להפטרה 'וערבה' לסדר 'זה קרבן אהרן ובניו' עולה מחמישה קטעי גניזה... ההפטרה נרמזה גם בפיוטו של הפייטן הארץ-ישראלי ינאי לסדר 'זה קרבן אהרן ובניו'... והיא נתקבלה במנהג רומניה כהפטרת פרשת צו, שהסדר הראשון (- על פי המנהג התלת-שנתי) הכלול בה בשלמותו הוא 'זה קרבן אהרן ובניו'

8. פרופ' עופר :

תהליך גלגולי ההפטרה לכל שלביו מתבהר עתה בשלמות: תחילה הייתה הפטרה 'חד-שנתית' לפרשת צו ('עלותיכם') והפטרה 'תלת-שנתית' לסדר 'זה קרבן אהרן' ('וערבה'). משנשתלט המנהג החד-שנתי 'נאבקו' שתי ההפטרות זו בזו. מנהגים מסוימים עשו פשרה ביניהן, והפטירו 'וערבה' רק בחלק מן השנים: רק בשנים פשוטות, שבהן פרשת צו היא השבת שלפני פסח, או רק כשחל ערב פסח בשבת. בשלב האחרון (שכבר אינו משתקף באור זרוע) ניתקה ההפטרה כלל מפרשת צו והפכה להפטרה קבועה של שבת הגדול, גם כשזו חלה בפרשה אחרת.

9. מלאכי ג' כ"ב-כ"ד

זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים.

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא.

והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם.

10. המלבי"ם על פסוק כ"ב "זכרו תורת משה":

באשר בדבריו אלה חתם הנביא, והיא הנבואה האחרונה, שאחריו לא ינבא עוד נביא וחווה עד עת קץ, הודיע להם שמעתה לא יקוו עוד להשיג דבר ה' בנבואה, רק יזכרו תורת משה לעשות כל הכתוב בה, והיא תזכר את אשר יעשו.

'הנה אנכי' - עד לפני בוא יום ה' הגדול, שאז תשוב לכם הנבואה שנית, על ידי גדול הנביאים, שהוא אליהו הנביא שיתגלה אז.

11. ירמיהו ל"א יד-טז :

כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו. כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם ה' ושבנו מארץ אויב. ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבנו בנים לגבולם.

12. ר"י קרא שם :

"אינו אומר דבר זה על רחל אשת יעקב ממש"

13. המלבי"ם :

"מציינך כי רחל אם הבנים צועקת בקול על שני בניה שגלו..."

14. הושע ג', ה :

אחר יִשְׁבוּ בני ישראל ובקשו את ה' א-להיהם ואת דוד מלכם...

15. יחזקאל ל"ז כד :

ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם...

16. מל"ב ב', א-יג :

א ויהי בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים...

ג...הידעת כי היום ה' לקח את אדניך מעל ראשך...

ה...הידעת כי היום ה' לקח את אדניך מעל ראשך...

ט...מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך.

י...אם תראה אתי לִקַּח מאתך יהי לך כן.

יא...והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים.

17. סוכה ה ע"א :

תניא: ר' יוסי אומר: מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום. שנאמר (תהילים קט"ו,

טז): 'השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם'

ולא ירדה שכינה למטה? והכתיב (שמות י"ט, כ) 'וירד ה' על הר סיני'? למעלה מעשרה טפחים.

והכתיב (זכריה י"ד, ד) 'ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים'? למעלה מעשרה טפחים.

ולא עלו משה ואליהו למרום? והכתיב (שמות י"ט, ג) 'ומשה עלה אל האלהים'? למטה מעשרה.

והכתיב: 'ויעל אליהו בסערה השמים'? למטה מעשרה.

18. קהלת י"ב, ז :

וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל הא-להים אשר נתנה.

19. רלב"ג :

אי אפשר שיובן שהעלה השמים, כי לא יעלו שם אלו הגופות!

20. הרד"ק :

...ורוח הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האוויר, כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלתה אותו ברצון הא-ל על גלגל האש ושם נשרפו בגדיו, זולתי האדרת, וכלה בשרו ועצמו, והרוח שבה אל הא-להים אשר נתנה.

21. ר"י אברבנאל על דברי הרד"ק :

אם מת אליהו או לא ובאיזה מקום הוא, אין לנו בזה מקום לעמוד עליו מדרך הסברא ושיקול הדעת, כי אם מקבלת אבותינו החכמים ז"ל, עם מה שיראה מהערות הפסוקים והוראתם. והנה לא מצאנו בכתוב שיאמר באליהו לשון 'מיתה' כמו שנאמר במשה ובשאר הנביאים כולם, והוא המורה שלא נפרד גופו מנפשו כדרך כלל האנשים המתים כפי המנהג הטבעי. ועם היות שהמפרשים אמרו שלא ייתכן שישבו הגופות האנושיים בתוך הגרמים השמימיים ולא עליהם... הנה אין שנאמין לדבריהם שנשרף גופו ובגדיו בחלק האוויר הוא החם או ביסוד האש אשר עליו, ושנפש הנביא צרורה בצרור החיים את השם, כיתר שאר נפשות הנביאים והצדיקים אנשי השם [- כפי שפירש רד"ק]. כי אם היה זה כן, לא היה הכתוב מגזם עניינו כשלוקח אליהו, ושלוקח בסערה. ולמה לא יחליט בו שם המוות?

האם ייאמר שהאנשים הנשרפים אינם מתים כמו הנקברים בארץ?

22. הרלב"ג:

אבל הכוונה בו: בגובה האוויר. כאמרו (דברים ט', א) 'ערים גדלות ובצרת בשמים', (בראשית י"א, ד) 'ומגדל וראשו בשמים'. והנה נשאהו רוח ה' במלאכות ה' אל מקום לא נודע עדיין והוא חי שם כמו שביארנו.

23. רלב"ג לפסוק ג:

'היום ה' לקח את אדניך מעל ראשך' - הנה ביארו בזה, שלא נלקח אלא מעל ראשו. וכן אמר אליהו לאלישע (פסוק ט): 'בטרם אלקח מעמך', וזה יורה שלא לקחו א-לוהים במוחלט אבל לקחו מעם אלישע.

24. תשובת חתם סופר (שו"ת חת"ס ליקוטי שו"ת

חלק ו סימן צ"ח):

...האמת יורה דרכו, כי מעולם לא עלה אליהו בגופו למעלה מי' טפחים, אך נפרדה נשמתו מגופו שם [- וזה כדברי רד"ק], והנשמה עולה ומשמש למעלה בין מלאכי השרת, וגופו נתדקדק [- נעשה דק] ושורה בגן עדן התחתון בעולם הזה. וביום הבשורה, במהרה בימינו, תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלז, ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל...